

Токар Маріан Юрійович,
к.і.н., доц., докторант кафедри державного управління,
Львівський регіональний інститут державного управління
Національної академії державного управління при Президентові України,
м. Львів
ORCID 0000-0001-8426-4481

УДК 061.2:17.022.1-027.555

doi: 10.34213/ap.20.01.22

ОСОБЛИВОСТІ ПУБЛІЧНОЇ РЕПУТАЦІЙНОСТІ ГРОМАДСЬКИХ ОРГАНІЗАЦІЙ ЯК ОСЕРЕДКІВ КОНСОЛІДАЦІЇ НАЦІОНАЛЬНИХ МЕНШИН В УКРАЇНІ

У статті досліджуються особливості функціонування громадських організацій національних меншин в Україні. Акцентується увага на здійсненні оновлення організацій на шляху етнонаціональної консолідації та інтеграції в громадянське суспільство. Аналізується громадянська суб'єктність національних меншин та їхніх громадських організацій для покращення публічної репутційності. Наголошено на оновленні позиціонування громадської організації, оптимізації її публічно-управлінської ролі та зростання соціальної відповідальності громадян в багатонаціональному середовищі крізь призму демократизації публічних відносин. Підкреслено цільову мотивацію співпраці громадських організацій національних меншин із публічною владою.

Ключові слова: громадські організації, публічна влада, громадянське суспільство, репутційність, громадянська суб'єктивізація, національні меншини.

Постановка проблеми. Середовище національних меншин, соціально-публічна сфера якої вважається доволі специфічною та суспільно вразливою, потребує в нових умовах децентралізації влади й адміністративно-територіальної трансформації модерних підходів до їх вмотивованої інтеграції в українське суспільство. Разом із тим відчутною потребою є необхідність консолідації самих етнонаціональних спільнот та їхня актуалізована участь у суспільному житті держави. У такій ситуації серйозну увагу публічна політика має зосередити на характері людської життєдіяльності та умовах її стимулювання на фоні розвитку громадянського суспільства в Україні та виконання державотворчих завдань. Однак, на жаль, громадські осередки національних меншин сьогодні неготові до інтегративної діяльності й доволі часто локалізуються й стороняться суспільного загалу, що впливає на їхню репутацію в соціумі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Незважаючи на те, що питання публічної репутційності громадських організацій національних меншин раніше достатньо не вивчалось, все ж окремі частини досліджуваного феномену досліджувалися в національному науковому просторі. Так, питання типологізації та функціональної діяльності громадських організацій національних меншин поміж інших дослідників конструктивно вивчала Л. Лойко, котра акцентувала й на цікавих для нас аспектах проблеми розвитку й позиціонування етнополітичних спільнот [4; 5]. Стали в нагоді для обґрунтування наших поглядів на досліджувану проблему і праці про правосуб'єктність громадських організацій [1; 6], а також положення нормативно-правових документів України [3; 7–8].

У дослідженні ми врахували й вдало підмічену методологічну непослідовність у інтерпретуванні понятійного апарату етнонаціональних визначень, яку здійснили вчені-фахівці М. Зан [2] та С. Римаренко [10]. Також у статті використано й найновіші авторські праці [11–12].

Метою статті є актуалізація на особливостях публічної репутаційності громадських організацій національних меншин як осередків консолідації етнонаціональних спільнот та їх інтеграції в українське суспільство. Вважаємо, що національні меншини через діяльність національних громадських організацій мають хороші перспективи актуалізації своєї участі в суспільно-політичних процесах держави. Одночасно вони повинні бути інтегрованими у загальнодержавні публічно-управлінські відносини й тісно співпрацювати з публічною владою.

Виклад основного матеріалу. Розвиток демократичної держави в сучасному світі неможливо уявити без гарантування особистих та колективних прав та свобод усім соціальним групам і верствам громадян. Жодних вікових, статевих, майнових, конфесійних, етнічних, національних і расових обмежень не передбачається за будь-яких умов варіативного розвитку демократичного політичного режиму. Гарантії недоторканості прав і свобод громадян містяться у конституційних та інших нормативно-правових положеннях, а на практиці – в діяльності публічної влади, а також інституцій громадянського суспільства, серед яких значну роль повинні відігравати громадські організації [3; 7–8].

Відправною точкою розуміння даної думки варто вважати зміст демократичного значення взаємодії всіх суб'єктів публічно-управлінських відносин у державі та ролі соціальної самоорганізації громадян, у даному випадку – і представників національних меншин. У багатокультурному соціумному середовищі національні меншини виступають однією із публічних груп впливу, які мають значні перспективи ефективної консолідації як локалізованих (у межах своєї етнонаціональної спільноти), так і загальнодержавних цінностей (інтеграція в українське суспільство), але, звісно, за відповідних умов розвитку держави і громадянського суспільства та рівноправних можливостей для інтеграційних процесів.

Водночас, представники національних меншин, як і в багатьох демократичних державах, користуються й іншими, необмеженими за національною ознакою, можливостями, благами та вигодами, що гарантуються державними законами і стимулюються публічною політикою [10, с. 292]. Це стосується й безпосередньо добровільних об'єднань громадян, які, як осередки консолідації національних меншин, не обмежені в діях, пов'язаних із безпосередньою участю у всіх суспільно-політичних процесах, мають вільний доступ до співпраці в рамках чисельних державних та громадських проектів і програм, допущені до комунікації із суб'єктами публічної взаємодії, а також до виконання традиційних та специфічних функцій. Значною мірою, успіх і соціальна зацікавленість громадських організацій національних меншин залежить від їх суспільного ребрендингу, тобто піддаштування свого потенціалу під умови стану розвитку громадянського суспільства й відповідності вимогам соціального партнера для держави.

Тому, вважаємо актуальним винесення на порядок денний проблеми публічної репутаційності та активного інституційного ребрендингу громадських організацій [11] як осередків консолідації національних меншин в Україні. Разом із тим, необхідність дослідження проблеми слід розглядати ширше й позиціонувати інституції в контексті децентралізації влади та інтеграції всіх громадян в українське суспільство. Публічна політика в Україні має необхідний потенціал варіативного сприяння розвитку публічно-управлінських форм життєдіяльності національних меншин, однак за умов взаємних кроків з боку етнонаціональних спільнот у напрямку знаходження консенсусної моделі взаємодії всіх зацікавлених в успішному розвитку сторін. Багато в чому перспек-

тиви розвитку громадських організацій національних меншин залежать від їхнього репутаційного капіталу, який можна використовувати як перевагу в отриманні морально-психологічних та соціально привабливих преференцій як від держави, так і від громадянського суспільства.

Перш за все, необхідно чітко оперувати поняттям “національної меншини” в категоріальному дискурсі [2, с. 204–207; 10, с. 285–290]. Узагальнено цю соціальну групу населення називають етнонаціональною (етнічною) спільнотою. Вона не належить до титульного етносу (нації), який вважається національною більшістю в державі. Тому міжсуб’єктна конфігурація “національна більшість – національна меншість” є, на наш погляд найбільш вдалою і виправданою для українських реалій. Одночасно, представники національних меншин є громадянами держави зі своїми етнокультурними особливостями. Важливою ж ознакою національної меншини в Україні є фактор її зв’язків з історичною батьківщиною (фактор своєрідного “материнства”). Цей фактор є одним із визначальних у процесі створення та подальшого функціонування громадянських представництв національних меншин та їхньої групової поведінки – як правило, громадських організацій, які покликані забезпечувати процес збереження та захисту різноманітних інтересів етнонаціональних спільнот у межах українського правового поля. Іншими словами, можемо говорити про проблему “громадянської суб’єктивації”, вираженням чого є громадянське представництво національних меншин у системному мережуванні громадських організацій України. Традиційно вони поділяються на інституції за спільними інтересами, професійною приналежністю, віком, статтю тощо. Саме етнонаціональний принцип є сталою, а не ситуативною ознакою інтересу в об’єднанні таких громадян.

Характер громадянської суб’єктивації є також визначальним чинником функціональної публічності, участі представників національних меншин у державотворчих процесах, рівноправному розподілі управлінських повноважень, загалом публічному управлінні та громадському контролю тощо. Відтак, інституціональним виявом такої суб’єктивації виступають громадські організації, статус і функціональні повноваження яких забезпечуються відповідними нормативно-правовими актами [4]. На нашу думку, громадянська суб’єктивація за певних умов може стимулювати й надмірну політизацію етнонаціональних спільнот, що матиме різні, в тому числі й непередбачувані, наслідки для державотворення (приклад активності російської та угорської національних меншин в Україні впродовж останнього десятиліття). На цьому фоні в разі зростає роль державної політики щодо національних меншин та їх інституціональних представництв, а також змісту взаємодії публічної влади й громадянського сектору. Взаєморозуміння і бажання спільно вирішувати проблеми життєдіяльності національних меншин спонукають до розробки взаємовигідних державних та регіональних стратегій і програм, а також чіткого унормування їх реалізації на законодавчому рівні.

Розвиток національних меншин та їхніх громадських організацій в Україні має певні особливості й відбувається, на наш погляд, за синергетичними закономірностями. Логіка такої побудови виходить із динамічних тенденцій взаємодії національних суб’єктів та організованих бажань і можливостей етнонаціонального самовираження.

По-перше, маємо на увазі той факт (згідно з нашими попередніми спостереженнями), що характер публічного функціонування й еволюції громадських організацій загалом, прямим чином залежить від рівня розвитку національ-

них меншин та їх позиціонування в українському суспільстві. Адже, за думкою українського вченого С. Римаренка, процес самовизначення є індифікатором реального “становища, свого місця через групову, колективну волю, волевиявлення у виборі мети діяльності, її змісту, пріоритетних цінностей, духовно-культурних орієнтацій, здатності мобілізувати розумові, емоційні та інші ресурси в ім'я реалізації поставленої мети” [9, с. 28].

Виходячи з цього, вважаємо, що громадські інституції є найкращою практичною формою представлення багатоманітності публічних інтересів національних меншин. Тому спонукальною дією до громадянської суб'єктивізації етнонаціональної спільноти є сам факт бажання себе репрезентувати в загальносуспільному просторі. І тільки після цього розпочинає реалізовуватися відповідна державна політика, яка підтримує і стимулює адекватне внутрішнє самовизначення етнонаціональної спільноти в певній діяльній формі. І чим більшою є активність національної меншини в загальнодержавному середовищі, тим більше проявляється зміст мережування громадських організацій національних меншин кількісно (традиційна особливість) та якісно (хоч і не завжди), й актуалізується значення їхнього публічного супроводу.

Підкреслимо, що останнє виражається і в тому, що до громадських організацій національних меншин застосовується норма спеціальної правоздатності, оскільки їхня правосуб'єктність визначається процесом легалізації та діездатності [1, с. 207]. Як зазначає українська дослідниця цивільно-правових аспектів діяльності громадських організацій М. Менджул, “участь у цивільних правовідносинах громадських організацій можлива тільки при наявності визнаної державою правосуб'єктності, інакше кажучи громадські організації не можуть бути суб'єктами цивільного права без цивільної правоздатності та діездатності [6, с. 375–376].

По-друге, взаємозв'язок лінійної прямої “національна меншина – громадська організація” символічно формує взаємозалежні синергетичні кола й визначає їхню закономірну взаємодію. Ми їх зобразили на рис. 1.

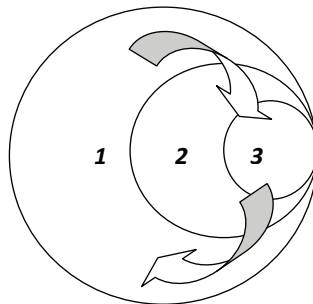

Рис. 1. Синергетичні кола публічного взаємозв'язку національних меншин та їхніх організацій із загальнодержавним середовищем

На пропонуваній авторській схемі зображено три синергетичні кола, де **1** – це загальнодержавне середовище (синергетичне коло першого рівня), **2** – середовище національної меншини (синергетичне коло другого рівня), а **3** – громадські організації, що її представляють (синергетичне коло третього рівня). При цьому **1** – є сталим і незмінним простором (при наявності держави як такої), що забезпечує правове й діяльнє поле, а **2** і **3** – навпаки, змінними – розвиток і позиціонування національної меншини залежить від декіль-

кох динамічних факторів, що визначають і величину її інституціоналізації та структурного мережування у вигляді громадських організацій національних меншин. Кола не є замкнутими (хоча локалізованими до певної міри) і взаємодіють між собою.

Синергетичні закономірності у даному контексті спробуємо пояснити наступним чином. Розвиток держави і громадянського суспільства відбувається в унісон із формуванням соціальних та публічних зв'язків у межах певного територіального простору, що об'єднує в собі структурно-інституціональні та ціннісні фрагменти. У випадку України в її середовищі історично закладено багатокультурний зміст, що виражається у багатонаціональній мозаїці складу її населення. У той же час, цей розподіл соціумно-культурного ядра держави задіяний тільки у тому разі, коли стоїть питання етнонаціонального різноманіття. У всіх інших випадках застосовується статус громадянства, що спонукає всіх громадян до виконання спільних функцій державотворчого характеру. Це і є синергетичне коло першого рівня.

Щодо громадянської суб'єктивізації представників національних меншин та подальшого публічного функціонування й репутаційності громадських організацій як осередків консолідації етнонаціональних спільнот в Україні, необхідним постає розуміння їхньої публічної активності, що й впливає на розмір кіл другого і третього рівнів. Наведемо для цього приклад з творчого досвіду однієї з відомих українських учених, котра досліджує характер створення й змісту функціонування національних об'єднань громадян, Л. Лойко (вона називає їх етнічними – *авт.*). Учена визначає їхню класифікацію у двох напрямках – загальноприйнятному для всіх громадських організацій та специфічному за переважанням інтересів (етнічних, релігійних, інших) [5, с. 53–54].

Вважаємо, що громадські організації як осередки консолідації національних меншин в Україні користуються більш тісними синергетичними зв'язками, що дозволяють прослідкувати ефективну взаємодію між собою в певному локалізованому середовищі (в даному випадку в межах однієї етнонаціональної спільноти). Які ж головні фактори такої консолідації? Це, звичайно, мова, культура, історична пам'ять і традиції, побут, певні кодифіковані етнонаціональні цінності, інші особливості. У даному випадку, це особливий вид публічної репутаційності, який є вираженням іміджу в середині етнонаціонального середовища і синтезує публічні інтереси, потреби та узагальнений бренд національної меншини. Попри те, що це доволі динамічна система, вона має чіткий внутрішній фундамент, горизонтальний рівень мононаціональної основи. Громадські організації національних меншин тут виступають буферним бар'єром, який, з одного боку, виконує захисну функцію, тобто діє монолітно в середині цього фундаменту (ядра), не допускаючи до нього “чужий” вплив (фактори загрози етнонаціональної монолітності – культурні, соціально-господарські, громадсько-політичні – *М. Т.*), а з іншого, здійснює необхідну комунікацію із “зовнішнім світом” – державою, публічною владою, громадянським суспільством, іншими національними меншинами (публічна комунікація та репутаційність) тощо.

Внутрішня система національних меншин представлена мережуванням громадських організацій і досліджується за відповідними видовими критеріями, які й характеризують сутність їхнього практичного функціонування, про що вже згадувалося [5]. Це так звана внутрішньо розчленована структурна цілісність. Адже використовуючи системний підхід, можна кожен громадську організацію вивчати як у горизонтальному, так і вертикальному напрямку

й завдяки цьому визначати рівень авторитету, репутації в етнопонаціональному середовищі й відповідно представляти себе ззовні – мати певну репутацію в державі та громадянському суспільстві [12, с. 63–69]. Перший з них, дає можливість прослідкувати активність, публічність та функціональність суб'єктності громадських організацій як виразників публічних інтересів спільноти. А другий – використовуючи такі критерії як зростання чи зменшення кількості членів, плюралізм чи обмеження їх публічної активності вмотивовано впливає на репутаційне позиціонування в загальнодержавному контексті.

Наголосимо також, що система громадських організацій національних меншин в Україні є впорядкованою синергетичною складовою, що має здатність до самовідтворення та саморегуляції, що й передбачає подана вище схема. Це є головним показником її самодостатності. У контексті нашого дослідження ми розглядаємо системність як стале, а разом із тим, самоорганізоване впорядкування мережі громадських організацій національних меншин у межах як етнопонаціонального, так і загальнодержавного середовища. Водночас громадські організації національних меншин виступають підсистемою загальнонаціонального мережування об'єднань громадян. А роль держави в цьому процесі полягає у сприянні її розвитку, своєчасному підживленні її функціонування правовими та суспільно-корисними інструментами. Державна політика повинна вибудовувати рівноправні й толерантні умови життєдіяльності громадських організацій етнопонаціональних спільнот у гармонії із запитами демократичного суспільства. Тому вона регулює і контролює нормативно-правову базу з метою належного функціонування об'єднань громадян як осередків консолідації національних меншин та їх інтеграції в громадянське суспільство в Україні. А публічна репутаційність громадських організацій національних меншин є одним із двигунів демократичного прогресу та формування толерантного багатокультурного суспільства.

Висновки з даного дослідження і перспектив подальших розвідок у даному напрямку. Громадські організації національних меншин як інституції громадянського суспільства в Україні надзвичайно слабо формалізовані, оскільки вони прив'язані до локалізованого етнопонаціонального середовища. Поряд із цим, вони формують самоорганізовану і самовідтворювану систему, яка в процесі динамічного розвитку й внутрішнього і зовнішнього підживлюється новими властивостями, отримує нові можливості для публічної взаємодії з іншими підсистемами й направляє сигнал державі про готовність до суспільної життєдіяльності та державотворчої співпраці. Також наголосимо на ще одній новітній ознаці, яка впливає на сучасну оцінку актуалізованої суб'єктності інституцій громадянського суспільства – ефективне інституційне брендуння.

Отже, особливої уваги публічній політиці слід звернути на регіони з багатонаціональним складом населення, де діють громадські організації, які представляють національні меншини. Найбільш важливою такою потребою виникає в місцях компактного їх проживання. Адже громадські організації національних меншин мають значний потенціал вирішення чисельних проблем регіонального значення та, зокрема, життєдіяльності місцевих громад. В Україні, у світлі здійснюваної реформи децентралізації, однією з її складових є трансформація адміністративно-територіальної системи та створення низової її ланки – об'єднаних територіальних громад із відповідним самоорганізованим набором повноважень та соціальної відповідальності. Попри це сьогодні відчутними є не тільки небажання підтримки з боку публічної влади в цьому напрямку,

а й пасивність етнопонаціональних спільнот. Варто розуміти, що публічна політика повинна акцентувати увагу на допоміжній функції громадських організацій національних меншин, можливості яких у напрямку регіонального та загальнодержавного розвитку, на наш погляд, є недооцінені, а відповідно й не задіяні та не вдосконалені у практичній площині. Також слід розуміти, що це далеко не весь перелік потенційних можливостей громадських організацій національних меншин, які можна використовувати в змісті перспектив розвитку громад з багатонаціональним складом населення.

Список використаних джерел

1. Бондаренко В. Ю. Теоретико-правові аспекти класифікації громадських об'єднань в Україні. *Державне будівництво та місцеєе самоврядування*. 2014. Вип. 27. С. 198–213.
2. Зан М. Методологія визначення статусу етнічних спільнот в Україні: реалії, проблеми, перспективи. *Вісник Львівського університету. Серія: філософсько-політологічні студії*. 2011. Вип. 1. С. 204–210.
3. Конституція України. *Відомості Верховної Ради України*. 1996. № 30. Ст. 141. URL: <http://ufpp.gov.ua/content/PDF/zakonodavstvo/konstitychiya.pdf> (дата звернення: 20.09.2019).
4. Лойко Л. Державна етнополітика і політична суб'єктивізація національних меншин України. *Інституційний репозитарій Національного університету "Львівська Політехніка"*. 2006. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/11791/1/51_18Ukr_nac_ideya.pdf (дата звернення: 24.02.2020).
5. Лойко Л. Типологічне позиціонування національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства. *Політичний менеджмент*. 2005. № 5. С. 51–60.
6. Менджул М. В. Цивільна правоздатність та дієздатність громадських організацій. *Держава і право. Юридичні і політичні науки*. 2009. Вип. 44. С. 375–380.
7. Про громадські об'єднання : Закон України станом на 22.06.2018 р. *Відомості Верховної Ради України*. 2013. № 1. Ст. 1. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17> (дата звернення: 14.08.2019).
8. Про сприяння розвитку громадянського суспільства в Україні : Указ Президента України від 24.03.2012 р. № 212/2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> (дата звернення: 25.08.2019).
9. Римаренко С. Самовизначення чи демократія? *Вісник Державної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 1999. № 3. С. 23–28.
10. Римаренко С. Суб'єктність національних меншин. *Наукові записки Інституту політичних і етнопонаціональних досліджень ім. І. Ф. Кураса*. 2012. Вип. 2. С. 284–293. URL: http://pbuv.gov.ua/UJRN/Nzzipend_2012_2_23 (дата звернення: 21.02.2020).
11. Токар М. Ю. Застосування механізму інституційного ребрендингу як суспільної стратегії оновлення громадської організації. *Демократичне врядування* : електрон. наук. вісн. 2019. Вип. 2 (24). URL: <http://dv.lvivacademy.com/article/view/198739/0> (дата звернення: 21.02.2020).
12. Токар М. Ю. Застосування системного методу в дослідженнях розвитку громадських організацій. *Теорія та практика державного управління* : зб. наук. пр. 2019. Вип. 1 (64). С. 63–69.

Toкар М. Ю.,

*PhD in Historical Sciences, Associate Professor, Doctoral Student of Public Administration
Department, LRI NAPA, Lviv
ORCID 0000-0001-8426-4481*

PECULIARITIES OF PUBLIC REPUTATION OF NGOS AS CENTERS OF CONSOLIDATION OF NATIONAL MINORITIES IN UKRAINE

The purpose of the article is to update on the features of public reputation of public organizations of national minorities as the centers of consolidation of ethno-national communities and their integration into Ukrainian society. It is pointed out that national minorities have good prospects for actualizing their participation in the social and political processes of the state through the activities of national NGOs. They must be integrated into national public-management relations and work closely with

public authorities. Putting on the agenda the problem of public reputation and active institutional re-branding of public organizations as centers of consolidation of national minorities in Ukraine is a topical topic. The need to investigate the problem should be considered more broadly and positioned in the context of decentralization of power and integration of all citizens into Ukrainian society. Public policy in Ukraine has the necessary potential to facilitate the development of public and managerial life forms of national minorities, but in the face of mutual steps on the part of ethnic communities to find a consensus model of interaction of all those interested in the successful development of the parties. Prospects for the development of public organizations of national minorities depend on their reputational capital, which can be used as an advantage in obtaining morally-psychological and socially attractive preferences both from the state and from civil society. The linear straight line “national minority – public organization” symbolically forms synergistic circles and defines their regular interaction. NGO use close synergies as the focal points for national minority consolidation in Ukraine, enabling them to interact effectively in a closed environment.

Public reputation works in an ethno-national environment and synthesizes public interests, needs and brand of the national minority. Here, non-governmental organizations of national minorities act as a barrier that, on the one hand, performs a protective function, that is, acts monolithically in the middle of this foundation (nucleus), without letting in “alien” influence, and on the other, establishing the necessary communication with the “outside world” – by the state, state authorities, civil society, other national minorities, etc. The institutional rebranding of non-governmental organizations in Ukraine, which is needed in the current environment, is proceeding very slowly. This is not only a reluctance from the state power to support in this direction, but also the passivity of ethno-national communities, their unwillingness to function in public.

Keywords: the public organization, public power, civil society, reputation, civic subjectivity, national minorities.

References

1. Bondarenko, V.Yu. (2014). Teoretyko-pravovi aspekty klasyfikatsii hromadskykh obiednan v Ukraini. *Derzhavne budivnytstvo ta mistseve samovriadvannia*, 27, 198–213 [in Ukrainian].
2. Zan, M. (2011). Metodolohiia vyznachennia statusu etnichnykh spilnot v Ukraini: realii, problemy, perspektyvy. *Visnyk Lvivskoho universytetu. Seriya: filosofsko-politolohichni studii*, 1, 204–210 [in Ukrainian].
3. Konstytutsia Ukrainy. (1996). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*, 30, artt. 141. URL: <http://ufpp.gov.ua/content/PDF/zakonodavstvo/konstitychiya.pdf> [in Ukrainian].
4. Loiko, L. (2006). Derzhavna etnopolityka i politychna subiektyvatsiia natsionalnykh menshyn Ukraini. Instytutysijnyj repozytarij Natsionalnogo universytetu “Lvivska Politehnika”. URL: http://ena.lp.edu.ua/bitstream/ntb/11791/1/51_18Ukr_nac_ideya.pdf [in Ukrainian].
5. Loiko, L. (2005). Typolohichne pozytsijuvannia natsionalnykh orhanizatsij v instytutsionalnij strukturi hromadianskoho suspilstva. *Politychnyj menedzhment*, 5, 51–60 [in Ukrainian].
6. Mendzhul, M.V. (2009). Tsyvilna pravozdatnist ta diezdatnist hromadskykh orhanizatsij. *Derzhava i pravo: Yurydychni i politychni nauky*, 44, 375–380 [in Ukrainian].
7. Pro hromadski obiednannia: Zakon Ukrainy. (2013). *Vidomosti Verhovnoi Rady Ukrainy*, 1, art. 1. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4572-17>.
8. Pro spryannia rozvytku hromadianskoho suspilstva v Ukraini: Ukaz Prezydenta Ukrainy. (2012). № 212/2012. URL: <https://www.president.gov.ua/documents/682016-19805> [in Ukrainian].
9. Rymarenko, S. (1999). Samovyznachennia chy demokracia? *Visnyk Derzhavnoi akademiji kerivnykh kadrov kultury i mystetstv*, 3, 2–28 [in Ukrainian].
10. Rymarenko, S. (2012). Subiektivist natsionalnykh menshyn. *Naukovi zapysky Instytutu politychnykh i etnonatsionalnykh doslidzhen im. I.F. Kurasa*, 2, 284–293. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nzypiend_2012_2_23 [in Ukrainian].
11. Tokar M.Yu. (2019). Zastosuvannia mekhanizmu instytutsijnoho rebredinhu jak suspilnoi stratehii onovlennia hromadskoi orhanizatsii. *Demokratychnie vriadvannia*, 2 (24). Lviv. URL: <http://dv.lvivacademy.com/article/view/198739/0> [in Ukrainian].
12. Tokar, M.Yu. (2019). Zastosuvannia systemnogo metodu v doslidzhenniakh rozvytku hromadskykh orhanizatsij. *Teoriia ta praktyka derzhavnogo upravlinnia*, 1 (64), 63–69 [in Ukrainian].

Надійшла до редакції 28.02.2020 р.